

Arkeologisk förundersökning

Kvarteret Örtedalen

Kulturlager i stadsranden

Dragarbrunn 4:10
Uppsala stad
Uppland

Joakim Kjellberg

UPPLANDSMUSEET

Arkeologisk förundersökning

Kvarteret Örtedalen

Kulturlager i stadsranden

Dragarbrunn 4:10

Uppsala stad

Uppland

Joakim Kjellberg

Omslagsbild: Utsnitt föreställande kvarteret Örtedalen från en huskarta över Uppsala från 1679. Tryckt som kopparstick i Peringskiölds *Monumenta Ullerakeriensis* 1719.

Upplandsmuseets rapporter 2010:04, arkeologiska avdelningen

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet, 2010

Planer, ritningar och foton: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet, om ej annat anges.

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674.

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00. Telefax 018 – 69 25 09.
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Bakgrund	7
Kvarterets historik	7
Tidigare undersökningar	10
Undersökningsresultat	12
Schakt 1	13
Schakt 2	16
Fynd	17
Tolkning	18
Sammanfattning	19
Referenser	20
Administrativa uppgifter	21
Bilaga - Fyndlista	22

Inledning

Efter beslut 2007-06-14 från Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen i Uppsala län (lstn dnr 431-6353-07) har Upplandsmuseet, arkeologiska avdelningen, utfört en kompletterande arkeologisk förundersökning i kvarteret Örtedalen i Uppsala (fig 1). Förundersökningen var föranledd av planerad nybyggnation av flerfamiljshus på tomten. 2004 skedde en arkeologisk slutundersökning på den intilliggande tomten som förändrade bebyggelsebildens i området. Tidigare förundersökningar genomfördes under 1981 och 2001 men dessa hade inte berört de närmast till undersökningen 2004 liggande delarna av tomten varför kunskapsläget härom behövde kompletteras ytterligare.

Beställare för undersökningen var NCC Construction AB. Ansvarig för undersökningen och rapportsammanställningen var Joakim Kjellberg. Rapporten redovisar det arkeologiska kunskapsläget i området samt de resultat som framkom.

Figur 1. Översiktskarta över Uppsala med begränsningen för fornlämningsområdet Raä 88:1. Platsen för förundersökningen i den nordvästra delen av kvarteret Örtedalen har markerats med en ring.

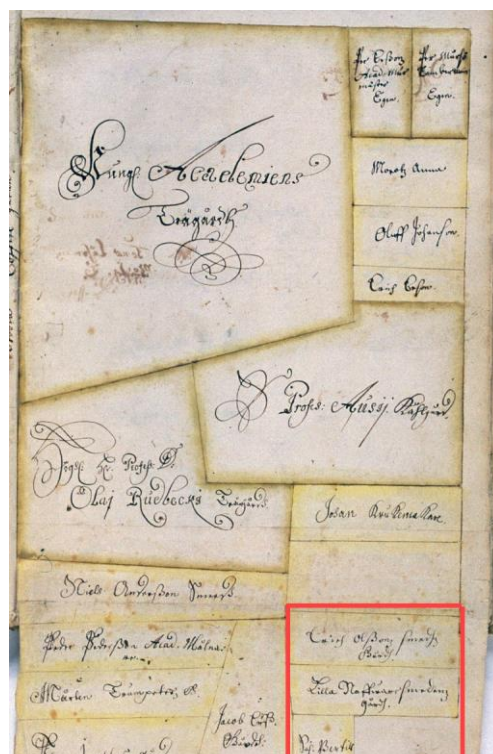
Bakgrund

Undersökningsområdet ligger inom begränsningen för det medeltida Uppsala (Raä 88:1), i stadens norra utkant och nära fornlämningsområdets begränsning. Kvarteret Örtedalen är beläget mellan Kungsgatan och Dragarbrunnsgatan samt mellan Linnégatan och Skolgatan, med undersökningsområdet närmast intill Kungsgatan.

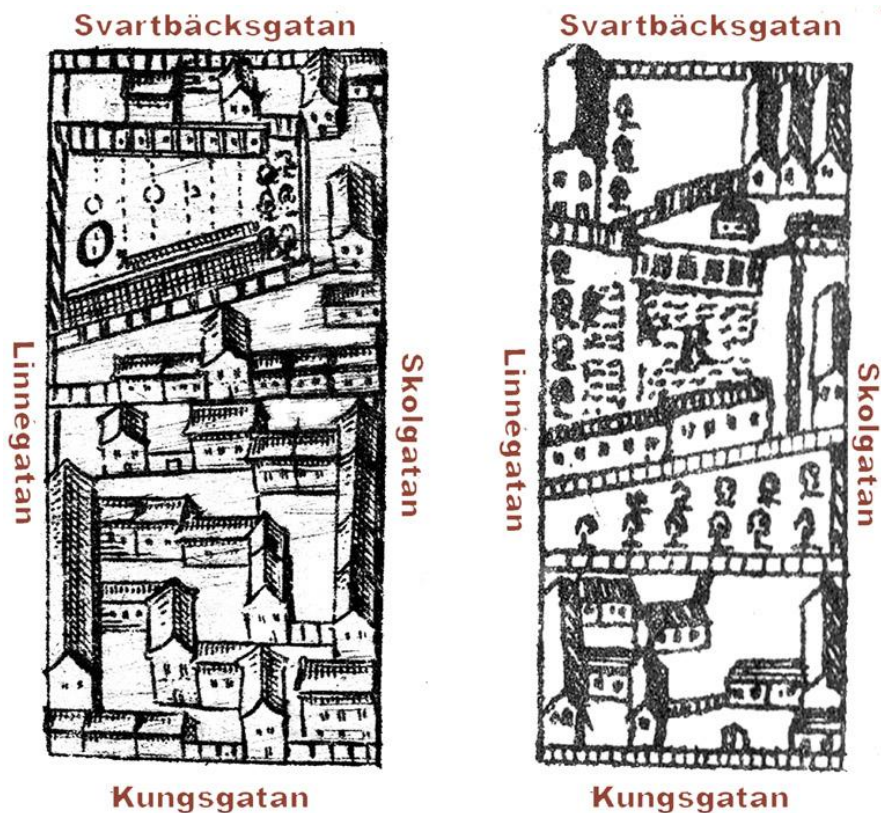
Kvarterets historik

Uppsala har i likhet med de flesta medeltida städer ömsom vuxit och minskat efter förändringar i befolkningens mängd. Stadens fulla utbredning under tidig och sen medeltid är ännu inte helt klarlagd men sannolikt har kvarteret Örtedalen alltid befunnit sig dess utkant. Det moderna kvarteret Örtedalen genomkorsas av den medeltida landvägen till Gamla Uppsala, den så kallade Tovagatan. Vägen har troligen varit avgörande för etableringen av den medeltida bebyggelsen och de hantverksaktiviteter som påvisats vid tidigare undersökningar i kvarteret (Carlsson m.fl 2000. Kjellberg 2005). Den mer permanenta bebyggelsen i området tycks ha etablerats först i samband med stadens reglering och efter ca 1650. Bebyggelsen utgörs då huvudsakligen av bostäder och odlingsytor.

De äldsta historiska beläggen för kvarterets bebyggelse berör den i kvarteret anlagda botaniska trädgården, idag Linnéträdgården. Under åren 1655-1662 köpte Olof Rudbeck d.ä. ett antal mindre gårdar inom kvarteret för att anlägga en botanisk trädgård samt uppföra ett prefekthus till sin son, Olof Rudbeck d.y. (Carlsson m.fl 1999:13). Nästa ledtråd till kvarterets historia ger rådmanssonen Staffan Månsson Booman i en serie kvarterskartor, den så kallade "Boomanska plantan" från 1671. Plantan är en uppmätning av stadens tomter, kvarter för kvarter, och framtogt som underlag för stadens inkrävande av tomtören efter regelringen (Anund m.fl 2001:102). Plantan ger en mängd ledtrådar till stadens äldre bebyggelse. Bland annat redovisas idag försvunna oreglerade strukturer inom kvarteren och Booman anger även den vid tiden aktuella ägaren till respektive tomt. Ofta omnämns ägaren efter sin ämbets titel enligt tidens manér. I kvarteret Örtedalen anges en anmärkningsvärt hög del av hantverkare som tomtägare, där ibland tre smeder, en murarmästare, en trumpetare, en timmerman och en krukmakare 1671 (Carlsson m.fl 1999:185). Inom den nu aktuella exploateringsytan finns fyra tomter redovisade varav tre förefaller vara bebyggda. Gårdarna har nedtecknats av Booman som: Erik Olsson smeds gård, Lilla navaresmedsgården och salig Bertil Skomakares gård.

Figur 2. Den så kallade Boomans planta från 1671 över kvarteret Örtedalen. Den aktuella exploateringsytan har markerats med röd rektangel. Inom ytan finns fyra tomter varav tre innehafts av hantverkare i staden. (UUB S143) Foto: UUB

Figur 3. Detaljer från två huskartor föreställande kvarteret Örtedalen från omkring 1679 (t.v.) respektive 1702 (t.h.). Bild: Joakim Kjellberg (efter Peringskiöld 1719 och Busser 1773).

Förutom Boomans planta finns tre huskartor från 1600- och 1700-talen vilka ytterligare kan belysa den äldre bebyggelsen i kvarteret. Dessa består av ett träsnitt publicerat i Olof Rudbecks *Atlantica* tryckt år 1679, ett kopparstick publicerat i Peringskiölds *Monumenta Ullerakerensia* från 1719, samt ett kopparstick av Fredrik Akrelius med rubriken *Upsala Stads utseende för branden 1702*, publicerad i Johan B Bussers *Beskrifning om Upsala* 1773. Kopparsticket i *Monumenta Ullerakerensia* är i allt väsentligt en kopia på den äldre *Atlanticans* träsnitt (Anund m.fl. 2001:97ff).

På samtliga tre huskartor ses staden snett från ovan och mot nordöst, med kvarteret Örtedalen i det nedre högra hörnet. På de båda äldre kartorna avtecknar sig bebyggelsen i kvarteret med ett flertal byggnader i en eller två våningar och med ett antal mindre byggnader, möjligen bodar, som avskärmar bebyggelsen mot den nutida Kungsgatan. På den senare huskartan, publicerad 1773 som visar förhållandena före den stora branden 1702, förefaller bebyggelsen i kvarteret något glesare. Det förefaller som om den vid 1671 tomma tomten i kvarterets nordöstra hörn bebyggt kort därefter. Osäkerheten i användandet av huskartorna som exakta källor har påpekats bland annat av Anund, Syse och Carlsson i en artikel i Årsboken Uppland 2001. (Anund m.fl. 2001) Även om en kvarterskarta sannolikt legat till grund för huskartorna medför det ändrade perspektivet att byggnadernas läge inom kvarteren justerats för att gator och andra företeelser skall framträda. En kompletterande källa finns emellertid åtminstone för Bussers huskarta från 1773.

En av Lars Hofstedt upprättad brandkarta från 1702 visar trots en större skada just över kvarteret Örtedalen, en antydning om att de norra tomterna inte varit bebyggda i någon större omfattning. Kartan uppmättes strax innan den omfattande stadsbranden samma år. Den norra delen av kvarteret, där den aktuella undersökningsytan är belägen,

ska ha eldhärjats svårt vid stadsbranden 1702. Den botaniska trädgården och kvarterets västra delar tycks ha skonats som genom ett under (Carlsson m.fl. 2000:13). Efter branden präglas kvarteret av låg trähusbebyggelse. År 1741 tillträdde Carl von Linné som prefekt för den botaniska institutionen och genomdrev förändringar av den botaniska trädgården sydväst om undersökningsytan. Ett orangeri uppfördes 1743 och trädgårdens huvudaxel ändrades nu till Svartbäcksgatan. I kvarterets nordöstra delar utökades den under 1700-tal anlagda trähusbebyggelsen och kompletterades med nya byggnader under 1800-tal (Carlsson m.fl. 2000:13).

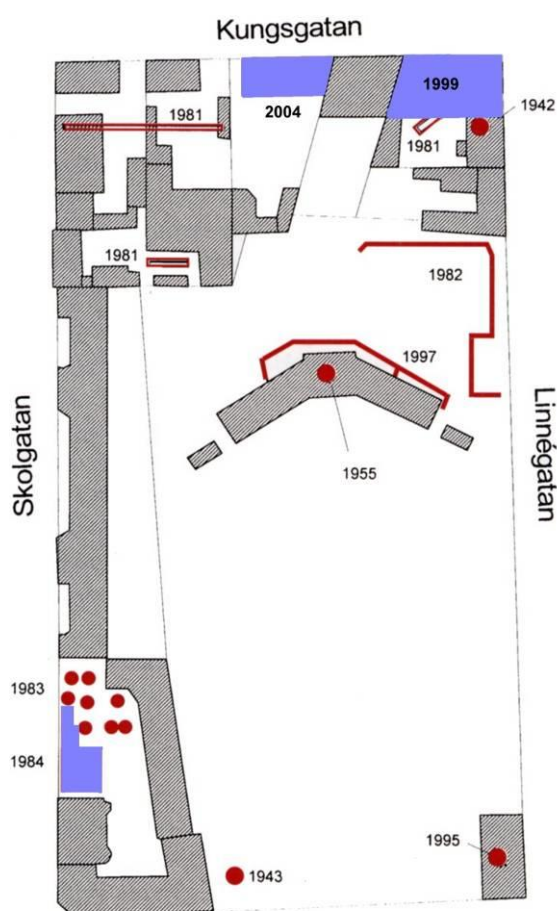
Den aktuella undersökningsytan utgjordes innan den iordningsställdes som parkeringsyta av tomterna Örtedalen nr 15 och 19 (se figur 3 och karta i Stadsbildens framtid 1964). Den nu genomförda förundersökningen utfördes inom det som tidigare varit en L-formad tomt, Örtedalen nr 15 med bebyggelse både ut mot Kungsgatan och Linnégatan. På tomten fanns 1964 fortfarande sju äldre byggnader. Den äldsta byggnaden var ett envånings bostadshus av trä som uppfördes ut mot Linnégatan redan under 1700-talet. Mellan 1800 och 1860 uppfördes två ytterligare bostadshus av trä samt en bodlänga omkring 1853. Därtill fanns ytterligare två bodar av okänd ålder på tomten. På tomtens uppfördes även en magasins- och verkstadsbyggnad i sten omkring 1904. Byggnaden omgjordes till garage och förråd efter 1921. På tomt nr 19, närmast korsningen Linnégatan och Kungsgatan, fanns en- och tvåvånings trähusbebyggelse i form av bostadshus och uthuslängor uppförda mellan 1863 och 1879 (Stadsbildens framtid 1964:92f).

Tidigare undersökningar

Slutundersökningar i kvarteret

Tre arkeologiska slutundersökningar har gjorts i öster och väster om den nu aktuella förundersökningsytan. Den i väster som gjordes 1984 omfattade en yta av 120 m². Där kunde tre bebyggelseskeden konstateras, med dateringar från 1400-talets slut och framåt. Spår fanns av flera byggnader liksom spår efter upprepade översvämningar (Forenius 1996). Den arkeologiska undersökningen 1999, i östra delen av kvarteret visade att de äldre medeltida lagren var relativt tunna, men med tydliga spår efter konstruktioner. Här fanns en parallellgränd till den nu förmodade Tovagatan med spår efter intilliggande bebyggelse. Aktiviteter hade skett på denna plats från slutet av 1200-talet medan bebyggelse och gränd hade anlagts under 1300-talet. Gränden fanns kvar fram till gaturegleringen. Bebyggelsen och aktiviteterna under medeltiden visar på en etablering i stadens utkant (Carlsson m.fl. 1999). Strax intill aktuell fastighet utförde Upplandsmuseet en slutundersökning 2004 efter det att en förundersökning skett året innan. På ytan fanns som tidigast spår från 1200-1400-talet i form av odling och en brunn. Under 1400-talet etableras den första bebyggelsen inom området och slutet av århundradet etableras en gårdsbebyggelse med gjuteriverksamhet. Därefter tycks det som om ytan ligger öde och endast nyttjas för odling innan 1800-tals bebyggelsen tillkommer (Kjellberg 2004).

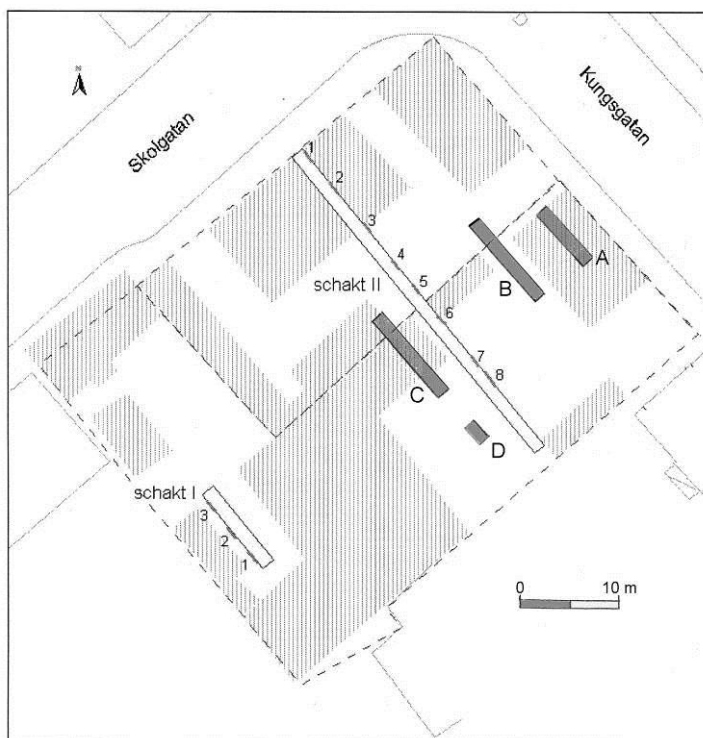

Tidigare förundersökningar på tomten

Inom den nu aktuella tomten har två förundersökningar utförts (figur 5). Vid förundersökningen 1981 togs två schakt upp på den nu aktuella ytan. Schakt I var nio meter långt och tre profiler upprättades mot sydväst. Lagerbeskrivningen visade att ett 0,1 – 0,2 m grus- och raseringslager överlagrade ett 0,4 – 0,6 m tjockt lager. Detta lager bestod av lerblandad mylla med inslag av grus, sand, sten och tegelflis. Därunder vidtog den sterila bottenleran. Inga bebyggelserester eller fynd påträffades i schaktet. Parallellt med

Figur 4. Plan över kvarteret Örtedalen med olika arkeologiska undersökningar markerade. De tre blåmarkerade visar 1984, 1999 och 2004 års slutundersökningar. Illustration: Bent Syse, Upplandsmuseet.

detta schakt togs ytterligare ett schakt längre mot nordost. Detta schakt var 37 m långt och sammanlagt upprättades åtta profiler i schaktets nordöstra kant. Syftet med schaktet var att lokalisera en förmodad gränd i den äldre stadsplanen. Lagerstrukturen i dessa åtta profiler motsvarade de i schakt I. Överst ett mellan 0,1 – 0,3 m tjockt gruslager, på vissa platser uppblandat med rivningsmassor. Därunder fanns lerblandad mylla varierande mellan 0,4 – 0,6 m i tjocklek. Underst vidtog den sterila bottenleran. Ett par av profilerna uppvisade spår efter konstruktioner och förändringar i lagren. Vid profil 2 iaktogs ett lager närmast bottenleran som bestod av sotfärgad mylla med något trä. I profil 7 fanns ett antal större stenar som tycks härröra från en tidigare husgrund. Här påträffades också glas, keramik och järn daterat till 1700 – 1900-tal. I profil 8 framkom en gles stensträng på en sträcka om 1,3 m som tolkades som en gränd? Huruvida denna motsvarar den på regleringskartan äldre gränddragningen framgår ej av rapporten. Fyndmaterialet från de genomsökta jordmassorna gav endast en sen datering, dvs. från 17-1800-talet (Gustafsson 1981).

Figur 5. Förundersökningsschakt inom Dragarbrunn 4:10. Schakt I och II är från 1981, medan A-D togs upp 2001. Illustration: Bent Syse, Upplandsmuseet

År 2001 kompletterades denna med en förundersökning utförd av Upplandsmuseet, figur 5. Sammanlagt fyra schakt togs upp inom ytan. Dessa var lokaliserade mot den på regleringskartan (1643) inlagda gränden i norra delen av kvarteret. Syftet var att försöka konstatera om gränden fanns kvar inom ytan samt om eventuell bebyggelse var lokaliserad intill denna, på samma sätt som i 1999 års undersökning. Resultatet uppvisade inga spår efter gränden eller bebyggelse som kunde dateras till medeltid. Lagerbilden visade istället en överensstämmelse med resultaten från 2004 års undersökningens senare lagerbild. Dvs att ytan nyttjas för odling innan 1800-tals bebyggelsen etableras inom området. Utöver detta visade schakten i likhet med 2004 års undersökningssyta, omfattande störningar efter den senaste bebyggelsen på platsen. Schakten uppvisade en lagerbild där den sterila leran låg ca 0,8 m under markytan. Därefter vidtog ett ca 0,2 m tjockt odlingslager som följdes av raseringsmassor med tegel, grus och sand, 0,3 m tjocka. Överst fanns en sentida grusfyllning (Syse 2001).

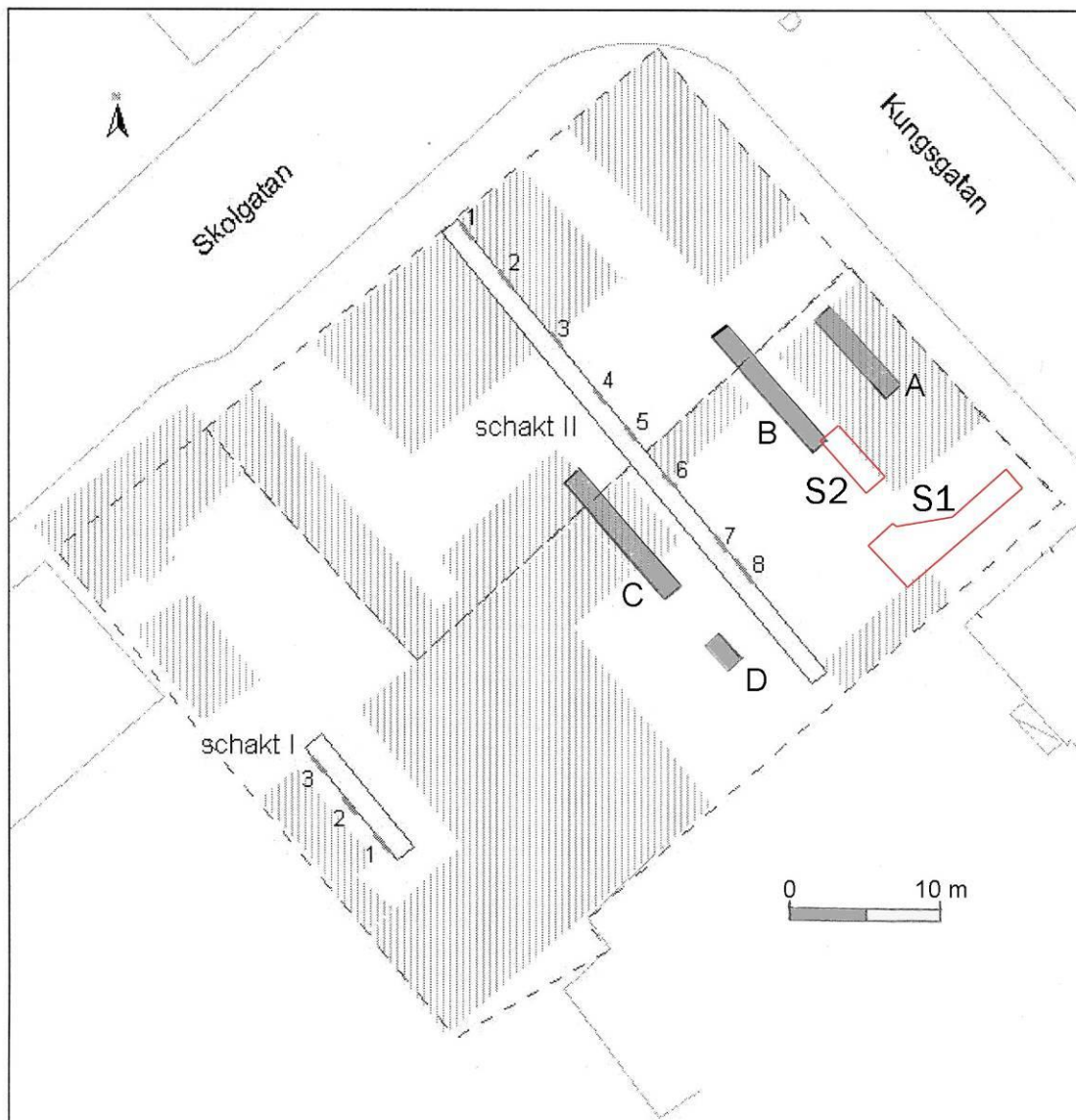
Undersökningsresultat

Vid förfrågan från Länsstyrelsen i Uppsala län hade Upplandsmuseet framfört en önskan om kompletterande förundersökning inom den aktuella exploateringsytan. Efter den nya kunskapen om bebyggelsen i kvarteret efter undersökningsresultaten från 2004 års utgrävning på den intilliggande fastigheten. I samråd med Länsstyrelsen beslöts om en till de tidigare genomförda förundersökningarna kompletterande förundersökning i anslutning till de påträffade senmedeltida gjuterilämningarna på den angränsande fastigheten för att klarlägga om eventuella utkastlager eller annan aktivitet med koppling till gjuteriverksamhet förekom inom den nu aktuella exploateringsytan. Inför förundersökningen planerades ett större sammanhängande schakt men vid undersökningstillfället i september 2007 hade exploatören misslyckats med att avhysa samtliga parkerade bilar inom undersökningsytan. Därför kom istället förundersökningen att utföras genom upptagandet av två mindre schakt.

Schakten upptogs med hjulburen grävmaskin med en omkring 1,2 meter bred skopa tills kulturlager framkom. Framkomna bebyggelseämningar rensades och dokumenterades för hand innan de borttogs. Kulturlagret, som bedömdes vara omrört, homogent och sammanhängande, genomgrävdes därefter för hand i ett antal rutor för att söka daterande och funktionsbestämmande material. Dokumentationen skedde manuellt genom handritning av planer och sektioner. Enskilda lager och konstruktioner dokumenterades på särskilt upprättad kontextblankett, och relaterades till varandra i ett relationsschema, en så kallad Harris-matris. Dokumentationen upprättades på ritfilm och fotografering skedde med digitalkamera. Dokumentationsmaterialet förvaras på Upplandsmuseet i digital och analog form.

Figur 6. Schakt 1 med framrensade bebyggelseämningar och kulturlager vid undersökningen 2007. Det omkring 0,3 meter tjocka Kulturlagret, ett sannolikt odlingslager, i botten genomgrävdes endast i begränsad omfattning sedan det bedömts som homogent, omrört och sammanhängande.

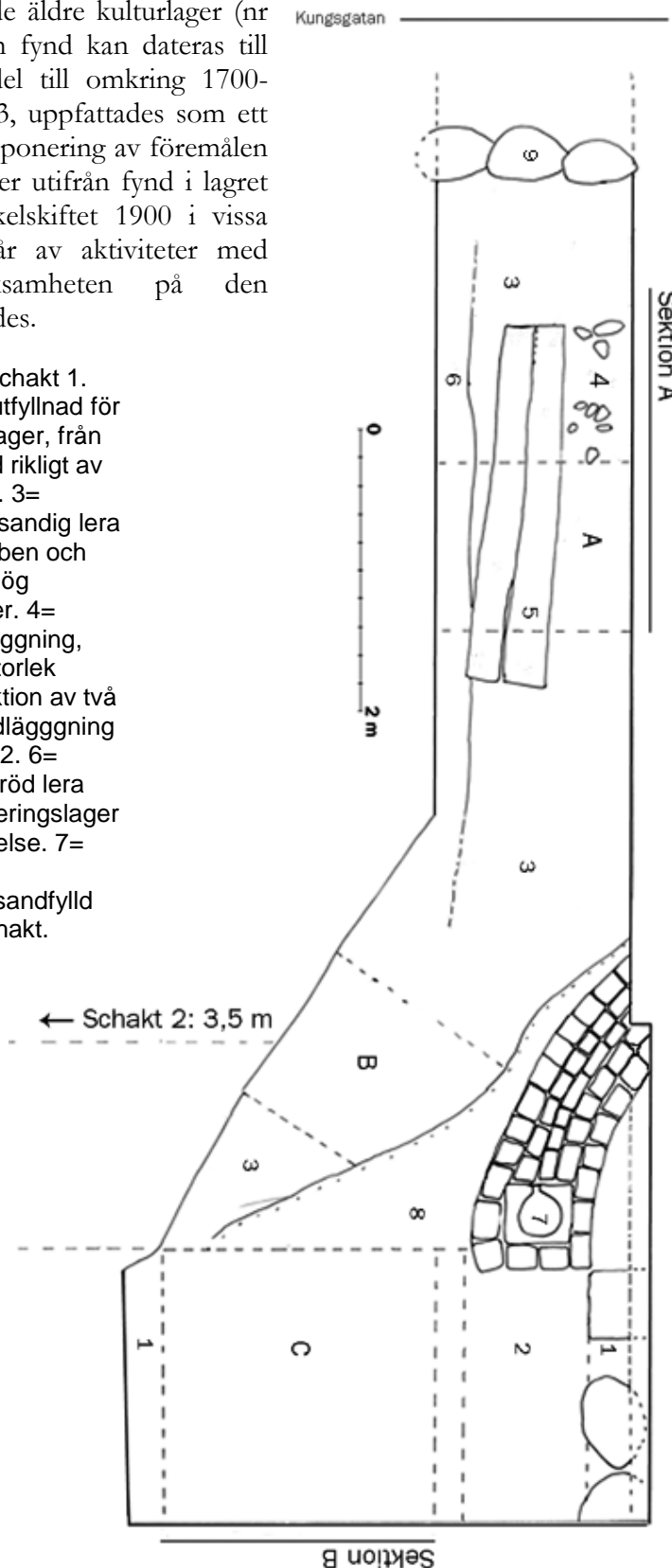
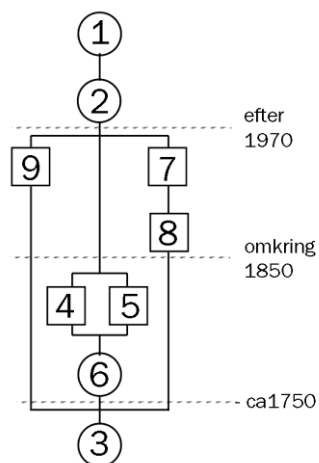
Figur 7. Schaktplan över den planerade exploateringsytan (streckad linje) och de tidigare genomförda förundersökningarnas schakt markerade. De båda schakten från förundersökningen 2007 har markerats med rött. Byggnadskropparna för kvarterets senaste kända bebyggelse har skrafferats.

Schakt 1

Schaktet grävdes i den sydöstra delen av undersökningsytan, närmast 2004 års undersökningsyta. I schaktet framkom kulturlager och bebyggelse lämningar under ett omkring 0,3 meter tjockt sentida fyllnadslager. Bebyggelse lämningarna utgjordes av grundmurar och en stensatt avvattningsränna från reglerad bebyggelse (nr 7 & 9, figur 8). Därtill påträffades en träbelagd yta i anslutning till en stensättning (nr 5 & 4, figur 8). Trä- och stensättningen tolkades som tillhörande en gårdsmiljö och kan möjligen kopplas till aktiviteter i anslutning till den äldre skriftligt belagda bebyggelsen på tomten under 1700-talet och fram till omkring 1850.

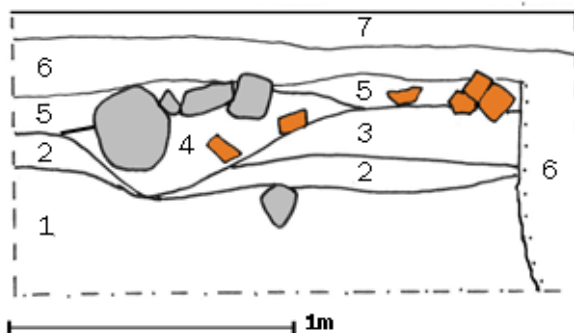
Konstruktionerna överlagrade äldre kulturlager (nr 3 & 6, figur 8) som genom fynd kan dateras till mellan 1600-talets senare del till omkring 1700-talets mitt. Kulturlagret, nr 3, uppfattades som ett äldre odlingslager med omdeponering av föremålen som följd. Odlingen förefaller utifrån fynd i lagret ha fortsatt till omkring sekelskiftet 1900 i vissa exponerade delar. Inga spår av aktiviteter med koppling till gjuteriverksamheten på den intilliggande tomten påträffades.

Figur 8. Matris och plan över schakt 1.
 1=Fyllnadslager, sentida grusutfyllnad för parkeringsytan. 2= Raseringslager, från den senaste bebyggelsen med rikligt av träflis, tegelkross och kalkbruk. 3= Kulturlager av mörk brunsvart sandig lera med inslag av träkol, tegelflis, ben och små stenar. Omrört och med hög fyndfragmentering, odlingslager. 4= Fragmentariskt bevarad stenläggning, lagd i sandblandad lera, stenstorlek omkring 0,1 m. 5= Träkonstruktion av två kantlagda kluvor. Troligen brädläggning på gårdsyta. Myntdatering 1822. 6= Kulturlager av ljus sandig brunröd lera med tegelflis och kalkbruk. Raseringslager från närliggande äldre bebyggelse. 7= avvattningsränna till reglerad huskonstruktion. 8= Störning, sandfylld nedgrävning, äldre ledningsschakt. 9= sylstenar, reglerad huskonstruktion mot Kungsgatan.

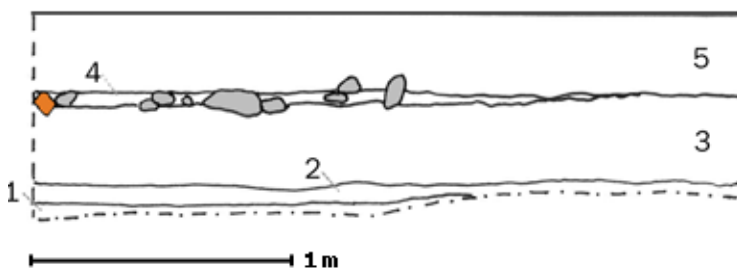

Figur 9. Schakt 1 fotograferat vid undersökningstillfället 2007. I förgrunden syns den stenbelagda avvattningsrännan till den senaste bebyggelsen på tomten. I bakgrunden syns Kungsgatan. Foto mot nordöst.

Figur 10. Sektion B, schakt 1. 1= Opåverkad brungrå flammig lera. 2= Infiltrerad lera med kolstänk. 3= Brunsvart homogen lera med inslag av fragmenterat tegel. Odlingslager. 4= Brungrå kompakt lera med rikligt av stora stenar. Eventuell husgrund, möjligen del av 7 i figur 6. 5= Raseringslager med rikligt av kol, tegelkross och tegelstycken. 6= Fyllnadslager av grus med inslag av lera och tegel. 7= Fyllnadslager av sand och grus, parkeringsyta.

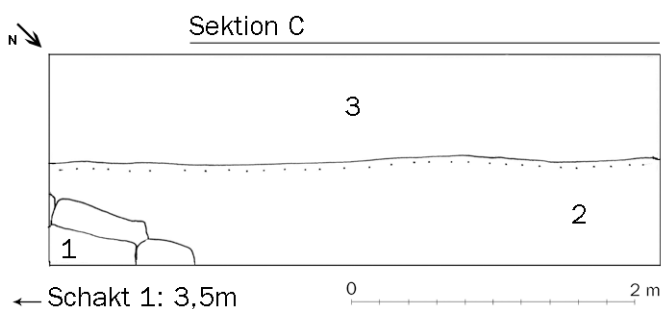
Figur 11. Sektion A, schakt 1. 1= Blågrå opåverkad lera. 2= Brungrå infiltrerad lera med enstaka kolstänk. 3= Brunsvart homogen lera med tegelflis och träfragment, hög fragmentering. Odlingslager, 3 i figur 6. 4= Kompakt sandblandad lera med småsten. Äldre stenläggning, 4 i figur 6. 5= Fyllnadsmaterial av ljus sanblandat grus med inslag av tegelkross och raseringsmassor.

Schakt 2

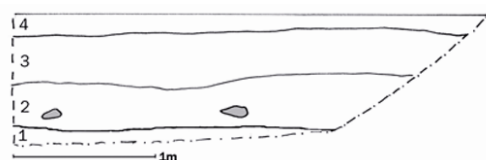
Schaktet grävdes 3,5 meter nordöst om schakt 1. Schaktets placering påverkades av en på undersökningsytan ej flyttad bil. I schaktet framkom ett ca 0,4 meter tjockt fyllnadslager, delvis innehållande omrörda kulturlager. Lagerbilden i schaktet var kraftigt påverkad av senare tiders bebyggelse som även avspeglades genom fyndet av en delvis raserad stensyll i schaktets sydöstra del. Schaktet stördes utmed hela den östra sidan av en nedgrävning som tillsammans med stensyllen tolkades som tillhörande en byggnad omedelbart nordöst om schaktet, se figur 6. Utmed den västra sidan av schakt 2 påträffades kulturlager med en tjocklek av omkring 0,3 meter. Kulturlagret tolkades som ett odlingslager med hög fragmentering. Någon tydlig avgränsning mot den opåverkade leran där under kunde dock inte urskiljas. Kulturlagret daterades genom föremålsfynd till omkring 1650-1850. Inga spår av aktiviteter med koppling till gjuteriverksamheten på den intilliggande tomten påträffades.

Figur 12. Schakt 2 fotograferat vid undersökningstillfället 2007. I förgrunden syns den delvis raserade stensyllen till ett av kvarteret sentida byggnader mot Kungsgatan

Figur 13. Plan över schakt 2. 1= Stensyll till sentida byggnad mot Kungsgatan. 2= Sand och grusfylld nedgrävning, troligen kabelschakt till byggnad mot Kungsgatan. 3= Brunsvart homogen gödselblandad lera med inslag av fragmenterat tegel, kol och träflis. Fynd av kritpipa, 1700-tal.

Figur 14. Sektion C, schakt 2. 1= Opåverkad ljust brunröd lera. Kulturlager av mörk brungrå gödselblandad lera med inslag av fragmenterat tegelflis, träflis och kol med enstaka djurben. 3= Fyllnadslager av sandig lera med rikligt av tegel, sten och sentida avfall. 4= Fyllnadslager av sand och grus, markeringsvita

Fynd

Fyndmaterialet från förundersökningen utgörs av 29 fyndposter, vilka i stort sett uteslutande insamlades från odlingslagret i schakt 1. Föremålen kan generellt dateras till perioden från slutet av 1600-tal till slutet av 1800-tal med en tyngdpunkt från omkring 1700 till 1800-talets mitt. Från ett odlingslager i schakt 2 finns endast ett fynd, nr F39. Fyndet utgörs av ett kritpipsskaft och kan troligen dateras till 1700-tal.

Då inga tillvaratagna föremål kunnat knytas till primära kontexter är deras utsagevärde om aktiviteter på tomten lågt. Genom omflyttning av jord genom odling och sannolikt även påförsel av avfall från andra områden är det svårt att avgöra om föremålen kan kopplas till aktiviteter i närområdet. Det är troligen i detta sammanhang undersökningens äldsta fynd F25, ett benfragment med skuren dekor, skall ses. Fyndmaterialet i helhet bestod huvudsakligen av fragmenterade föremål av hushållskaraktär och dominerades av glas- och keramikkarl. Ett litet inslag av restprodukter från hantverk fanns i form av keramik och slagg. Inget av avfallet har tolkats som sammanhörande med det intilliggande senmedeltida gjuteriet. Föremålen kan dock ha ett samband med de kända hantverkare, en krukmakare och tre smeder, som äger tomter i kvarteret under 1600-talets slut.

Figur 15. Inga spår av senmedeltida gjuteriverksamhet påträffades vid förundersökningen, dock spår av annat hantverk. På bilden syns fynd av slagg och förslaggad lera, F14, och enkla tummade stöd för ugnssättning av keramik, F27. Dessa kan möjligen ha ett samband med de tre smeder och den keramik som finns skriftligt belagda i kvarteret under 1600-talet.

Tolkning

Förundersökningsresultatet visar på att en stadigvarande bebyggelse inom exploateringsytan uppkommit först omkring 1800-talets mitt. Bebyggelsen föregås av odling och aktiviteter med koppling till närliggande bebyggelse från omkring sekelskiftet 1700. Före 1700-tal förefaller området ha utnyttjats som odlingsmark men det är oklart hur länge.

De framkomna äldre lämningarna utgjordes uteslutande av kulturlager utan konstruktioner och med en tjocklek av omkring 0,3 meter. Kulturlagret som framkom i båda schakten uppfattades som delar av ett och samma sammanhängande odlingslager. Lagret har ställvis fortsatt att påverkas av odling fram till mitten eller slutet av 1800-talet med omdeponering som följd. I schakt 1 framkom en stenläggning och en träkonstruktion som låste lagret stratigrafiskt i ett äldre och ett yngre skikt av odlingsaktiviteter. Denna avgränsning har inte varit möjlig att göra i andra delar av schaktet.

Det är även troligt att tomten i likhet med stadens övriga odlingsytor under lång tid påförts material och avfall från den närliggande bebyggelsen i staden. Sannolikt är det i detta sammanhang man skall se fynd 25, ett profilerat benfragment med möjlig medeltida datering. Ett fynd av slagg och ett tummat stöd till keramik tillverkningen kan kopplas till de äldre uppgifterna av hantverkare i kvarteret. Inga spår av aktiviteter med koppling till gjuteriverksamheten på den intilliggande tomten påträffades.

Resultaten av förundersökningen 2007 samstämmer med den tidigare antagna bebyggelseutvecklingen i området. En bebyggelsebild av kvarteret Örtedalen kan sammanfattas med:

- Spridd medeltida bebyggelse av hantverkskaraktär har funnits utmed den medeltida Tovagatan och dess parallellgata, åtminstone under stadens expansiva skeden.
- En hög grad av odling/betesmark har funnits inom det övriga kvarteret fram till tidigmodern tid.
- Under 1600-talet är närvaron av hantverkare skriftligt belagd i kvarterets norra delar, medan de materiella spåren av bebyggelse är få innan 1700-talets senare delar.
- Senast omkring mitten på 1800-talet är kvarteret fullt bebyggt med låg trähusbebyggelse, vilken fortsatt moderniseras under 1900-talet. Den senaste bebyggelsen och dess modernisering, bl.a genom ledningsschaktningar, har ofta stört äldre bebyggelse lämningar.

Sammanfattning

Upplandsmuseet genomförde 2007 en förundersökning i kvarteret Örtedalen, i utkanten av Uppsalas medeltida stadsområde. Målsättningen med förundersökningen var att fastställa om lämningar från gjuteriverksamhet och bebyggelse lämningar som påträffades 2004 på en intilliggande undersökningsyta fortsatte in i den nordöstra delen av det planerade exploateringsområdet. Vid förundersökningen 2007 kompletterades två tidigare förundersökningar med ytterligare två schakt som grävdes i den nordöstra delen av exploateringsområdet. I båda schakten kunde kulturlager konstateras.

I schakt 1, närmast den 2004 undersökta ytan med gjuterilämningar, och i den del av schaktet som låg närmast Kungsgatan påträffades förutom spår av reglerad bebyggelse bevarade kulturlager med en tjocklek av ca 0,3 meter. Kulturlagertjockleken avtog inom schakt 1 mot väster och uppgick där till ca 0,2-0,15 meters tjocklek. I det norra schaktet, närmare Skolgatan, var kulturlagret till stora delar stört av sentida bebyggelse och tjockleken kunde uppskattas till omkring 0,3 meter.

Kulturlagret genomgrävdes delvis för hand och kan ges en generell datering till 1600-1800-tal. Lagret tolkades som odlingslager utan konstruktioner. Kulturlagrens karaktär och utbredning antyder att den tidigare antagna bebyggelseutvecklingen i området med spridd bebyggelse utmed den medeltida Tovagatan och dess parallellgata samt en hög grad av odling/betesmark inom kvarteret, är rimlig. De påträffade bebyggelse lämningarna daterades till som tidigast omkring 1800.

Referenser

UM Top. ark. = Upplandsmuseets topografiska arkiv

Anund, J. Carlsson, R. & Syse, B. 2001. "Uppsalas medeltid och 1600-talets källor." I *Uppland 2001*. Uppsala.

Busser, JB. 1773, 1769. Utkast till beskrifning om Uppsala, del I och II. Uppsala.

Carlsson, R. Qviström, L. Syse, B. & Wallebom, U. 1999. På vägen in till staden. Arkeologisk undersökning 1999. Lämningar från medeltid och nyare tid i kvarteret Örtedalen i Uppsala. *Upplandsmuseets skriftserie nr 2*. Uppsala.

Forenius, S. 1996. Kvarteret Örtedalen- ingen lustgård före Linnéträdgården. Arkeologisk undersökning av medeltida och yngre kulturlager. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport. Dnr 3475/84. ATA Stockholm.

Gustafsson, J-H. 1983. Rapport. Stadsarkeologisk undersökning. Provundersökning. Kv Örtedalen, Dragarbrunn 4:1. Uppsala. *Uppland*. Dnr 5040/83. ATA. Stockholm.

Gustafsson, J-H. 1981. Rapport. Provundersökning, Kv Örtedalen, Dragarbrunn 4:3, 4, 6. Uppsala. *Uppland*. Dnr 2879/81. ATA. Stockholm.

Kjellberg, J. 2004. Kvarteret Örtedalen. Gjuteri, odling och bebyggelse i Uppsalas utkant. *Upplandsmuseet rapport 2005:14*

Redin, L. 1976. Uppsala, Medeltidsstaden 3. Rapport RAÄ/SHM. Stockholm.

Qviström, L. 2003. Kvarteret Örtedalen, trasiga kulturlager i stadens utkant. Arkeologisk förundersökning. *Upplandsmuseets rapport 2003: 18*. Uppsala.

Stadsbildens framtid. 1964. Stadsbildens framtid. Om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala. Uppsala stadsfullmäktige.

Syse, B. 2001a. Arkeologisk förundersökning. Kvarteret Örtedalen. Planerad exploatering. *Upplandsmuseets rapport 2001:19*. Uppsala.

Syse, B. 2001b. Arkeologisk schaktningsövervakning. Linnégatan – Dragarbrunnsgatan. Omläggning av fjärrvärmeledningar. *Upplandsmuseets rapport 2001:20*. Uppsala.

Administrativa uppgifter

Plats: Dragarbrunn 4:10, kvarteret Örtedalen, Uppsala stad

Raä nr: 88:1

Fornlämningstyp: Medeltida kulturlager

Undersökningstyp: Arkeologisk förundersökning

Orsak till undersökningen: Planerad exploatering

Undersökningsperiod: 2007.09.11 - 2007.09.14

Projektledare, Upplandsmuseet: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets dnr: Ar-627-2007

Upplandsmuseets projektnr: 8243

Beställare: NCC Construction AB

Handläggare på länsstyrelsen i Uppsala län: Jan Helmer Gustafsson

Länsstyrelsens beslutsdatum och dnr: 2007.06.14, 431-6353-07

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets föremålsmagasin, inv nr: UM42290

Bilaga - Fyndlista

FNR	Schakt	Lager	Material	Sakord	Undertyp	Längd mm	Bredd mm	Vikt i gram	Antal	Frag	Frag. Grad	Anmärkning
1	1	4	Keramik	Kärl	Yngre rödgods			76	5	5	F	Flera kärl. Kruka, fat o gryta. Förekommer invändig vitdekor.
2	1	4	Glas	Kärl				90	5	5	F	Flera kärl. Glas, snapsglas, flaska. Pressad dekor.
3	1	4	Piplera	Kritpipa	Skaft			3	2	2	F	Skaftfragment, odekorerade
4	1	4	Keramik	Fat	Fajans			15	1	1	F	Mynningsbit av fat med flytande blå dekor
5	1	4	Keramik	Kärl	Porslin			19	2	2	F	Kopp och fat av porslin. Kopp med guldrand
6	1	4	Järn	Föremål	Kniv?			36	1	1	F	Oidentifierat korroderat föremål. Troligen tånge med bladrest. Kastat.
7	1	4	Slagg	Slagg	Förslaggad lera			25	1	1	F	Slagg klump med blåsig, delvis förglasad lera. Troligen midesslagg.
8	1	5	Glas	Fat	Pressglas			78	1	1	F	Botten till fat på fot med pressad dekorm och slipad stjärna
9	1	5	Keramik	Gryta	Yngre rödgods			51	3	3	F	Ben och bukfragment av gryta
10	1	5	Järn	Spik	Smidd			29	2	2	I	Kastat
11	1	5	Ben	Obränt ben	Nöt			22	1	1	F	Rörbensfragment. Kastat.
12	1	5	CU-leg	Sölja	Bältessölja	32	25	25	1	1	I	Rektangulär gjuten sölja med avfasade hörn. Tånge saknas.
13	1	5	CU-leg	Mynt	1/2 skilling	30	30	9	1	1	I	Carl XIV Johan, 1822, Tydlig prägling
14	1	A/6	Slagg	Slagg	Förslaggad lera			206	4	4	F	Sintrad lera. Ugnsvägg?
15	1	A/6	Järn	Hästske	Halvske	110	32	112	1	1	D	Korroderad. Kastad
16	1	A/6	Järn	Kniv		65	20	21	1	1	F	Kraftigt korroderad. Del av knivblad med triangulärt tvärsnitt. Kastad
17	1	A/6	Järn	Spik	Smidd			90	7	7	F	Kastad
18	1	A/6	Järn	Beslag	Bandjärn	70	35	25	1	1	F	En vidhängande spik. Omvikt. Kastad
19	1	A/6	Ben	Obränt ben	Småbovid			6	1	1	I	Framtand från får/get. Kastad.
20	1	A/6	Glas	Kärl				111	5	5	F	Deklar av pressglas, snapsglas och miniatyrflaska.
21	1	A/6	Keramik	Fat	Flintgods			14	1	1	F	Mynningsbit till fajansfat med tryckt dekor.
22	1	A/6	Keramik	Kopp	Flintgods			9	1	3	F	Bukskärvor med polykrom målad dekor
23	1	A/6	Keramik	Kärl	Porslin			5	2	2	F	Kinesiskt blåmålat porslin
24	1	A/3	Bergart	Eldslagningsflinta		30	25	25	1	1	F	Krusta kvar.
25	1	A/3	Ben	Kam	Skena	20	5	2	1	1	F	Möjlig fragment av kamskena med skurna linjer och borrarade punkter
26	1	A/3	Keramik	Kärl	Yngre rödgods			135	4	4	F	Flera kärl. Gryta, kruka. Utan vitleredekor
27	1	B	Keramik	Stöd		60	20	37	2	2	F	Fragment av tummad tilltryckt keramiklera. Stöd vid bränning.
28	1	B	Järn	Föremål	Trefot	40	40	31	1	1	D	Ring av plattjärn med tre tassar. Korroderad. Kastad.
29	2	3	Piplera	Kritpipa	Skaft	70	7	8	1	1	F	Skaft av kritpipa. Med odekorerad klack.